

Rada Iveković

AZ OLASZ KOMMUNISTÁK ÉS A NŐMOZGALOM

„A 70-es évek eseményei robbanásszerűen vetették fel azokat a kérdéseket, amelyeket a kommunistáknak ismételtén bírálóan fel kellett mérniük a nőmozgalommal kapcsolatban, mert a korábbi viták során kevésbé foglalkoztak velük” — olvashatjuk Aida Tiso *A kommunisták és a nőkérdés* című krónikájában. A továbbiakban a következőket írja: „A feministák pusztán jelenléte hozzájárult ahhoz, hogy a közvélemény nagy része tudomást szerezzen a nők helyzetének komolyságáról. Ezt az országban kialakult új helyzet és az a tény tette lehetővé, hogy a feminista csoportok képviselőivé mindinkább az értelmiségi nők, írók, ironők, újságírók váltak, s ezek viszonylag könnyen közismertté tették eszméiket.”¹

A kommunistáknak és a közvéleménynek a nőkérdéssel kapcsolatos álláspontjában végbement változást nyomon követhetjük a „feminizmus” fogalom helyzetének alakulásában. A századforduló táján, a szocialista és nőmozgalom kezdetén kialakult „feminizmus” kifejezésnek a 60-as évek végére megváltozott a jelentése. Az állítólagos férfiellenes revansizmus kifejezője lett, amelynek a kisugárzó központja Amerika volt, tevékenységi területe pedig leszűkült (holott a feminizmus valójában — sőt kifejezetten — az általános emberi, s nem csupán női jogokért harcol), majd végül elveszítette pejoratív jellegét és megszokottá vált, s így néhány évre az olaszországi megjelenését követően végérvényesen kedvező politikai színt öltött. Olaszországban ma már sem a kommunisták, sem mások nem vonják kétségbe politikai és elméleti jelentőségét. Praktikus és közkeletű terminusként fogadták el. Írásunkban a „feminizmus” fogalmát ilyen értelemben, negatív előjel nélkül használjuk az olasz nőmozgalom jelölésére. A fogalmakat illetően nem ez az első eset. Példaként Sartre-t említhetnénk, aki elsőként ellenezte az „egzisztencializmus” fogalmát, de amikor később közhasználatúvá vált, maga is elfogadta.

Enrico Berlinguer 1976-ban a Carlo Ravaiolival folytatott beszélgetés-

ben már elmondhatta:² „Nemcsak meggyőződés, hogy a nőmozgalmak robbanásszerű elterjedése napjaink egyik legjelentősebb társadalmi jelensége, hanem úgy is tűnik számomra, hogy kifejezésre juttatja mindazokat a törekvéseket, amelyek egész korunkat jellemzik. Azok a nagy társadalmi csoportok és népek, amelyek évszázadokon és évezredek át kimaradtak a történelemből, a harmadik világ népei, az elnyomott és kizsákmányolt tömegek, tehát mindazok akik — különböző oknál fogva kapcsolatban állnak a kapitalista, de a szocialista államberendezéssel is — ki voltak zárva a sorsukat érintő döntéshozatalból, s most a társadalom küzdőterére lépnek, harcot folytatnak és nyomást gyakorolnak problémáik megoldása érdekében. A nőmozgalomnak ez a hirtelen felszínre törése véleményem szerint azzal a termékeny mozgással magyarázható, amely megrázkódtatta az egész világot. Azon kérdések közé tartozik, amelyek politikai színezetet öltenek, s amelyek egymástól alaposan különböznek, mégis az emberiség közös fejlődésének tanúi. Ugyanis egészen a közelmúltig csak egyes országok, egyes népek, egyes csoportok játszottak szerepet a történelem színpadán, manapság pedig mindenki azon munkálkodik, hogy részt vehessen a történelem formálásában. A történelmet így mindenki birtokolhatja.”

De hogyan is jutottunk mi el eddig a megállapításig? Ez nem volt egyszerű a párt számára. A nők elégedetlenségét kezdetben eszközként használták fel és kizárólag a párt céljainak megfelelően befolyásolták az osztályharcban és a politikai küzdelemben belül, majd a nőkérdés létezésének teljes kétségbevonásán át (azzal a megokolással, hogy a nők nem osztály) eljutottak a feminista küzdelem céljainak teljes elismeréséig. A párt azokat néhány, többnyire taktikai mint lényegbeli — a szavazók miatt szükséges — fenntartással átvette. Idővel elismerték, hogy a nők — függetlenül attól, hogy nem képeznek osztályt — a különböző társadalmi osztályokban szociális helyzetükre való tekintet nélkül azonos függőségi viszonyban vannak tulajdon osztályuk férfiaitól. Ezzel új gondok elé kerültek a feminista mozgalomba is bekapcsolódó nők, mert két vonalon kellett aktivizálódniuk: Egyrészt a hagyományos pártpolitika vonalán, másrészt pedig a „mozgalomban” (magától értetődő, hogy a nőmozgalomban). Ez a két tevékenységi terület ellentétbe került egymással, mert a nőmozgalom stílusában lényegesen eltért a szokásos politikától: A mozgalom nem párt, a nők között nincsenek vezetők, nincs hierarchia, amit egyébként is szándékosan kerülnek. Az a vélemény alakult ki, hogy a hagyományos pártokban a nő nem juthat kifejezésre (az Olasz Kommunista Párt ezt nyíltan be is ismerte a háborút követően, amikor külön pártsejteket létesített a nők számára), mert a pártrendszer tipikusan „férfiakra” jellemző hatalmi rendszer, míg a nőmozgalom éppen az ilyen rendszerek ellen küzd. Ezek a kérdések igen vitatottak a neofeministák körében, ugyanakkor pedig a régi olasz feministák a szocialista és munkásmozgalommal karöltve haladtak és nem tudatosodtak bennük ezek a kérdések.

Olaszországban a nőmozgalom kezdetben a munkásság körében jelent-

kezett, de a 19. század második felében a radikális republikánus körökben volt a legerősebb. A korabeli burzsoá társadalmat — amely az ország egyesítésére törekedett — az északi iparosodott polgárság és a déli földbirtokosok szövetsége jellemezte. Szövetségük Olaszország egyesítését követően is gazdasági és társadalmi visszahúzó erő volt. Az ipar már akkor igényt tartott a nő munkájára, de ugyanakkor támogatja azt a függőségi viszonyt, amely szerint a nő „természetszerűleg” kisebbrendű. Ennek az volt az egyedüli célja, hogy a női munkaerőt ne kelljen megfelelőképpen megfizetni. Olaszországban tehát az első valódi értelemben vett feministák a falusi és munkásnők — a textiliparban, a rizsföldeken („mondine”) és a dohányföldeken dolgozók — voltak. Bérkövetelésekkel léptek fel (fizetések kiegyenlítéséért folytatott harcukat többnyire nem támogatták), igyekeztek kiharcolni a munkaidő csökkentését és a nők védelmét szolgáló törvények meghozatalát. Mivel a tiltakozó nőmozgalmak többnyire a proletariátus egyetemes küzdelméhez tartoztak, ezért nem ismerték el és egyáltalán nem valósították meg azokat a kezdeményezéseket, amelyek már akkor a nők sajátos helyzetéből következtek. Ezzel egyidőben a polgári nők öntudata is kialakult, különösen Fourier és Stuart Mill filozófiájának hatására, akik a maguk módján — a polgári társadalom keretei között — hirdették a női egyenjogúságot, de tudatuk kialakulására hatással lehetett a francia forradalom visszhangja is, amely a nők melletti kiállításával, sajnos, nem dicsekedhetett.

A nőmozgalmak kialakulásának idején Annamaria Mozzoni (1837—1920) hirdette a legelszántabban, hogy ez az autonóm politikai mozgalom nem csupán látszatra, hanem szervesen kapcsolódik a leghaladóbb pártokhoz. Mozzoni a nők törvényes jogaiért harcolva jutott el ahhoz a felismeréshez, hogy a nők összetett helyzetét nem lehet csupán gazdasági kérdésnek tekinteni. Mozzoni az egyik munkásgyűlésen — miközben rendszeresen a polgári jogoktól megfosztott nők patriotizmusára hivatkozik — a következőket mondja: „Mi is lehet számotokra a haza? Rendőr, amely a gyerekekért jön, hogy katonát csináljon belőle... Törvény, amely gyermekeidet férjed tulajdonának tekinti, téged pedig a rabjává nyilvánít.” Ezekkel a szavaival, akárcsak a mai feministák, az osztályjellegű és feminista mozzanatok szoros kapcsolatára utal. A baloldal 1876. évi hatalomra kerülését követően merül fel a nők szavazati jogának kérdése, amely mellett Mozzoni határozottan kiáll, de hamarosan mind a bal- mind pedig a jobboldal egyaránt szembehelyezkedik vele, mert tartanak azoktól a változásoktól, amelyeket a nők politikai szerepe idézhet elő a családi életben. 1879-ben Mozzoni csatlakozik a Demokratikus Szövetséghez, amely felvette programjába a nők választójogáért való küzdelmet. 1888-ban Bolognában megalakította a La lega nevű női érdekeket képviselő szövetséget, amelyről napjainkban is nőmozgalmi dalokat énekelnek. A La lega később csatlakozott az olasz munkáspárthoz.

Az a küzdelem, amelyet Mozzoni a megkülönböztetett és kizsákmányolt nők emancipációjáért folytatott, nem vezethetett máshova, mint a

korabeli szocialista mozgalomhoz. A nők az említett években egész sor sztrájkot szerveztek. 1889-ben Mozzonit Turatival, Anna Kuliscioff-fal és másokkal együtt a milánói szocialisták szövetségének megalapítói között találjuk. Mozzoni és Kuliscioff eltérő véleménnyel voltak a nőkérdés és a munkásmozgalom viszonyáról. Anna Kuliscioff mint a szocialista Filipp Turatinak a barátja, mind kulturális, mind politikai vonalon közelebb állt a II. Internacionáléhoz, tehát kevésbé radikális elveket vallott a nőmozgalomban. A különbség abban van közöttük, hogy Anna Kuliscioff, a paviai orvosnő, aki nemére való tekintettel nem vállalhat munkát, megkérdőjelezi a nőkérdés sajátos jellegét, Mozzoni viszont intézményesnek tartja, véleménye szerint nem egyszerűsíthető le csupán gazdasági problémára, bár közel áll ahhoz. Akcióik során több alkalommal ellentétbe kerültek egymással. Mozzoni szerint a nőknek sohasem kellene elfogadniuk a protekcionista törvényeket, amelyek állítólag védik az egészségüket és az anyákat, de valójában diszkriminálják őket, mert alátámasztják a nők alacsonyabb rendűségéről kialakított képet. Szerinte minden történelmi mozgalomra két mozzanat jellemző: az egyik haladó és forradalmi, a másik pedig konzervatív és reakciós. Az első esetben a forradalmárok a nők felszabadításának kérdését vállalják. A konzervatív és reakciós csoport pedig visszautasítja ezt a feladatot és ismételten a régi társadalmi viszonyokat fogadja el, amelyek a nőt rabságba kényszerítik. Ebben az esetben a forradalmiként létrejött mozgalomban a felszabadulásért küzdő nők tartják ébren a küzdőszellemet a konzervatív törekvésekkel szemben. Ez a megállapítás annak a kimondására kényszeríti Mozzonit, hogy a feminista követelések forradalmi jellegűek.

Amikor az Olasz Szocialista Párt (OSZP) női szervezetei 1911-ben megszakították kapcsolataikat a pártonkívüli, az egyenjogúságért, elsősorban pedig a választójogért harcoló nőkkel, akkor az OSZP megszűnt a nőkérdéssel kapcsolatos leghaladóbb álláspontok képviselője lenni. A szocialisták azt állították, hogy a polgári feminizmussal (szűfrazsettekkel) ellentétben forradalmi módon szándékoznak foglalkozni a nőkérdéssel, de törekvésük, amelynek következtében a nőkérdésnek teljesen be kellett volna olvadnia a proletariátus általános küzdelmébe, tehát nem kapott volna külön figyelmet — fokozatosan az emancipációs eszmék megszűnéséhez vezetett. Amikor újra napirendre került a nők szavazati jogának kérdése, az Olasz Szocialista Párt tagságának egy része az adminisztratív szavazati jogok mellett foglalt állást, a többség viszont ellenezte a bevezetését, s így a nőkérdést azzal a megindoklással vették le napirendről, hogy *a polgári demokrácia gondjainak, így a nők szavazati jogának semmi köze az osztályharcához*, sem pedig a munkásosztályhoz. A nőkérdést így valóban sikerült mindaddig háttérbe szorítani, míg a kommunisták, jóval később pedig a nőmozgalom nem tűzte ki célul a szavazati jog kiharcolását.

Az 1921-ben létrejött Olasz Kommunista Párt többnyire a baloldali kommunistákat tömörítette. A dogmatizmusra hajlamos kommunisták számára a marxizmus és a feminizmus viszonya mindig problematikus-

nak tűnt. Ha a feminizmus legtermékenyebb, kritikai jellegű vonulatát a kezdeti marxizmus kiegészítésének tekintjük (a feminista elmélet értékeire való tekintettel ezt ma már megtehetjük), akkor minden ellentmondás látszólagossá válik.

Anna Kuliscioff már 1890-en A férfi egyeduralma címmel megtartott beszédében világosan elkülöníti a proletár feminista mozgalmat a (kevésbé jelentős) polgári nőmozgalomtól. Sajnos, a munkásosztályra a múlt század vége felé a nők iránti konzervatív előítéletek voltak jellemzők. Így például 1884-ben a szocialista nyomdászok határozottan szembeszegültek a nők nyomdai foglalkoztatásával. Ezen a téren erős hatással volt a korporatizmus is. Kuliscioff a szocialista mozgalomban állandóan felszínen tartotta a dolgozó nők kizsákmányolásának kérdését, bár elképzeléseit kizárólag a gazdasági élet területére korlátozta. Amikor már a republikánusok és a radikálisok — a haladó polgárság — is kész volt megadni a nőknek a szavazati jogot, Turati 1910-ben egyedül ellenozte a választójog kiterjesztését, s álláspontját a nők állítólagos osztálytudatával indokolta.

A kommunista nők első értekezletére 1922-ben Rómában került sor Antonio Gramsci (!) elnökletével. Figyelemre méltó, hogy a létrejövő Olasz Kommunista Párt álláspontja a fasizmus elleni harcot, az olasz szocializmus hiányosságait feltáró vitát, a női emancipáció és az ehhez hasonló kérdések felelevenítését szorgalmazta. Természetesen erre nem a múlt században letűnt mozgalmak, hanem a forradalmi lendület, a szovjet és a nemzetközi események hatására került sor (a III. Internacionálé álláspontot alakított ki a nőkérdéssel kapcsolatban.) Az ezt követő években a nőkkel kapcsolatos viták lendülete alábbhagy, vagy pedig a pillanatnyi párhelyzettől függően alakul. Togliatti szerint a párt számára létfontosságú lehet a nők tevékenységének felélnkítése és politikai felvilágosítása, s ezt a nemzetközi összejöveteleken is hangsúlyozza. Ebből következik az a megállapítása, hogy a pártnak fokozott hangsúlyt kell helyeznie a nők körében végzett munkára. Álláspontja azonban azt a régi tézist sejteti, miszerint a nőkérdés majd csak az osztálykérdés megoldásával rendeződik, függetlenül attól, hogy ez a szemlélet magától értetődőnek tartja, hogy ez nemcsak gazdasági, hanem adott körülmények között az elemi polgári jogokért és az új kultúráért folytatott harc kimenetelétől is függ.

A fasizmus idején a nőkérdés háttérbe szorult, a rezsim a nőt eszközként használta fel céljai eléréséhez és a fasiszta ideológia elterjesztésén munkálkodott. Az ellenállási mozgalomnak nem voltak külön női követelései, mert nem is lehettek volna, ehelyett egészen másra került sor: a nők, bár nem nagy számban, de mégis bekapcsolódtak a partizánharcokba, az illegális mozgalomba. A nők ezt politikai megfontolásból tették, ami minőségileg új mozzanatnak számít. Megalakultak a nők védelmi csoportjai (Gruppi Difesa Donne), amelyek az Olasz Nőszövetség (UDI) magvát képezték.

A háború után az Olasz Kommunista Párt a női emancipációt a tár-

sadalom demokratikus és szociális átalakulásáért folytatott harc általános problémakörébe helyezi. A háborút, a közvetlen hadászati szükségleteket és illegális akciókat követően azonnal sor került a katolikusok szellemi ellenakciójára. Valójában éppen a katolikus egyház a legfelelősebb Olaszországban a nők elmaradott helyzetéért. Ugyanakkor a kommunistáknak óvatosabbaknak kellett lenniük, s ezért egész sor kompromisszumos megoldásba mentek bele. A női választójog kérdése ismét terítékre kerül, a kommunisták körében is kiélezett viták folynak róla. Felmerül a kérdés, hogy szavazati jogot kell-e adni azoknak, akik teljes bizonyossággal a konzervatívok és a reakciósook oldalára állnak (mármint a nők)? Togliatti azon az állásponton van, hogy a nőknek meg kell adni a szavazati jogot. Az ő és a párt álláspontjának köszönhető, hogy a nyilvános vitákban a tömegekre gyakorolt hatásukkal 1945-ben elérték, hogy a nők megkapják a szavazati jogot. A harc azonban sem ezzel, sem pedig később nem fejeződött be, bár ezt követően szélszentes időszak következett.

Az Olasz Nőszövetség (Unione Donne Italiane) antifasiszta ellenállási mozgalommá nőtte ki magát. Olaszországban ebbe a mozgalomba katolikus tömegek is bekapcsolódtak, tehát a Kereszténydemokrata Párthoz tartozók és a laikus baloldaliak is. Ugyanez volt érvényes a nőkre is, akik a háborúból a felszabadító harc tapasztalataival kerültek ki és egy szervezetet tudhattak maguk mögött (UDI), amely független volt a pártoktól. Az UDI tulajdonképpen megmaradt annak, ami volt, a szocialista és kommunista nők, valamint egyéb baloldali erők szervezeteinek. Napjainkban, de különösen 1976 után az UDI szélesre tárta kapuit a Mozgalom előtt (Olaszországban ez a Nők Felszabadítási Mozgalma jelenti, amelynek a rövidítése: MLD), de akkor, a háborút követően a jobboldali pártok kivonták tagságukat az Olasz Nőszövetségből (így került sor a kereszténydemokrata nők saját szervezetének a CIF-nek a megalakítására), más feministák pedig az UDI tagságán kívül nem is voltak. Amikor kimerült a harci összetartozás minden vonatkozása (mert az idők megváltoztak), az UDI a pártutasításokat közvetítette a nők felé, s emellett kapcsolatban állt a szakszervezetekkel és a munkásnők egyesületeivel. Ez más pártoknál is hasonlóképpen ment végbe, de jóval nehezebben: a nőszervezeteket és a nőkérdést a pártpropaganda eszközeként használták fel. A nők tényleges problémái háttérbe kerültek. A szavazati jog megszerzésével a nők elvileg politikai tényezővé váltak. Kérdés viszont, hogy ezzel a jogukkal mennyire éltek. Általános vélemény, hogy annak idején rendszeresen, de manapság is gyakran a férj, az apa, a fivér vagy a fiú határozza meg, hogy a nő kire szavazzon. Az ország újjáépítésével és a 60-as évek életszínvonal-növekedésével a konzervatív erők megkétszerezték a kispolgári nőszmény propagálására tett erőfeszítéseiket.

Az Olasz Kommunista Párt (amely a háborút követően részt vett a koalíciós kormányban) tudatában volt, hogy valamit tenni kell, ezért a női pártsejtek létrehozása mellett döntött, még ha azok veszélyt

is jelentettek számára. Berlinguer az említett interjúban a következőképp vélekedett erről:³ „Ez egy sokat vitatott kérdés, amelynek megvan a maga története. Mindannyian jól tudjuk, hogy pártunknak egyidőben női pártsejtjei voltak. Ezeknek a szervezeteknek a létrehozása elvi szempontból a probléma »szektori jellegűvé« tételét jelentette, s így elveszítette valódi jelentőségét, holott általános jellegű. A háborúból (s nemcsak a háborúból, hanem a fasizmus elmaradottságából is) kilábaló olasz társadalmi körülmények között a női pártsejtek — különösen az ország egyes vidékein — a nők folyamatos társadalmi jelenlétének az egyetlen eszközei voltak, mert lehetővé tették, hogy részt vegyenek a megbeszéléseken, ismertessék javaslataikat, bekapcsolódjanak a tevékenységbe stb. Ezzel gyakorlatilag járultunk hozzá a szokásjoggal, a családi élettel, az időbeosztással stb. kapcsolatos tilalmak leküzdéséhez, ezáltal mintegy lehetőséget teremtve, hogy belépjenek egy számukra teljesen új és szokatlan világba.”

A jelenlegi neofeministák első, „történelminek” nevezett nemzedékéhez tartozó Carla Ravaioli, az OKP 50 év körüli szenátornője és a Berlinguer közötti párbeszéd így folytatódott:

„C. R.: — Ez egy olyan probléma, amellyel a neofeminizmusnak is foglalkoznia kellett, mégpedig a legkülönbözőbb vonatkozásban: A feminista csoportok azért váltak külön az egyetemista csoportosulásokon belül, hogy védelmet biztosítsanak a férfiakkal szemben. A nők rámutattak, hogy ezek a csoportok ellenséges magatartást tanúsítanak a követeléseikkel szemben, vagy pedig vezető szerepet szándékoznak betölteni a nők körében. Így váltak a nők tulajdon forrongásuk szubjektumává, a felszabadulásukért vívott küzdelem kezdeményezőivé.

E. B.: — Amit a mi pártunk javasolt a női pártsejtek megszerzése érdekében, ez nem jelentette az emancipáció „ajándékozását”: Éppen ellenkezőleg, az volt a célunk, hogy eszközt biztosítsunk a nők számára a kulturális és politikai felemelkedéshez, olyan eszközt, amelyet maguknak kell alkalmazniuk tulajdon érvényesülésük érdekében. Meg vagyok győződve, hogy ezek a pártsejtek kedvező szerepet tölthettek be: Ha más utat választottunk volna, amely elvi síkon konkrétabbnak tűnt volna, akkor ténylegesen csökkent volna a nők tevékenysége a pártban, de az egész politikai életben is. Az adott történelmi pillanatban hasznos eszközről volt szó, amelyet csak akkor kellett eltávolítani, amikor már uralkodóvá váltak bizonyos életfeltételek, szokások, politikai és társadalmi beidegződések. Akkor viszont valóban elimináltuk. Ma viszont a nőbizottságok problémája okoz legtöbb gondot. Ezeknek felbecsülhetetlen a szerepük a párt bátorítását és folyamatos ösztönzését illetően. Nem tudom, hogy hova jutnánk, mire menne pártunk a nőkérdéssel kapcsolatos kezdeményezéseivel ennek a bizottságnak a mindennapi jelenléte nélkül. Sajnálatos tény, de így van. Jelenleg ugyan ez a helyzet, de elérhetjük, hogy a jövőben ez ne legyen így. Ugyanakkor a nőbizottságok egyik kedvezőtlen vonása, hogy túlságosan befelé fordulnak, s ezáltal objektív akadályokat gördítenek a női aktivisták általános pártaktivi-

tása elé, s ez lehetetlenné teszi, hogy egyéb területeken felelősségteljesen kivegyék részüket a vezetésből.

C. R.: — Ebben rejlik a nőkérdés minden összetettsége: A nőknek szükségszerűen és kötelességszerűen küzdeniük kell a közéleti és politikai életbe való teljes bekapcsolódásukért. A helyzet az, hogy éppen a küzdelemben való bekapcsolódás által határolják el és zárják ki magukat abból a sokrétű tevékenységből, ami magának a küzdelemnek a célja. A feminista csoportok esetében ez a kettős tevékenység okoz állandóan gondot, ez ismétlődik a végtelenségig. Úgy tűnik, a mai nők csak a jövő nemzedékek szolgálatában állnak.”

A háborút követően a nők jogaiért és az adott jogok megvalósításáért folyó küzdelem nem lankadt. Ez a küzdelem tulajdonképpen a munkára való jogra és a nők termelő foglalkozásokra való képzésére korlátozódik. A polgárjogi vonatkozások még mindig kisebb érdeklődést vívnak ki, bár a nő a törvény előtt még mindig nem egyenlő a férfival (függetlenül attól, hogy az utóbbi időben hányszor módosították és egészítették ki a törvényeket). Már 1947-ben a kommunista szakszervezet, a Nemzeti Egységkongresszus (CGIL) keretében működő központi tanácsadó nőbizottság bizonyos eredményeket ért el: Családfőként ismerték el azokat a nőket, akik gyermekeik és szüleik eltartói; kiegyenlítették a postaügyi minisztériumban dolgozó nők és férfiak fizetését (de csak az övékét) és még néhány kisebb horderejű kérdésben is előrehaladást értek el (megakadályozták egyes nők elbocsátását, bölcsődéket hoztak létre különböző intézményekben). Még ugyanaz év júniusában megtartották az olasz nők kongresszusát, amelynek a kiáltványa a következőket hangsúlyozza: többek között a munkára, az igazságos (a férfiakkal azonos) javadalmazásra, az egészségügyi és szociális segítségre, a munkaviszony rendezésére (ez elsősorban a magánszemélyeknél foglalkoztatottakra és a háziszolgákra vonatkozott) a felelős állások betöltésére, a mezőgazdaságban dolgozó nők helyzetének kiegyenlítésére való jogot követeli.

Az Olasz Kommunista Pártban már az 50-es években egymástól eltérő véleményeket hangoztatnak a nőkérdésről. Amíg egyesek — férfiak és nők egyaránt — azon a véleményen vannak, hogy a nőkérdés sajátos viszonyban van az osztályszempontokkal, de ugyanakkor egymáshoz közeledésük is nyilvánvaló (tehát *nem* a kettő szembenállásáról van szó, ahogyan állítólag a feministák a „nemek harcát” (?) elképzelik az osztályharcon belül) mások viszont arra az álláspontra helyezkednek, hogy a nőkérdés osztályszempontok nélkül nem is létezik. Erre a szakadásra már a nők 1955-ben megtartott értekezletén sor került, amikor Togliatti maga is *ellenezett* és mesterkéltnak tartotta ezt az ellentétet. Véleménye szerint a nők egy olyan valóságos küzdelmet folytatnak, amely része a társadalom megváltoztatására irányuló általános mozgalomnak. De vannak sajátosan nőket érintő problémák is, amelyek sajátos hozzáállást tesznek szükségessé, de ezek megoldása is kihatással van az egész társadalomra. Togliatti ugyan azt állítja, hogy a nők elmaradottságának leg-

főbb oka a gazdasági viszonyok általános fejletlensége — amihez nem fér kétség — és különválasztja a problematikus társadalmi viszonyokat, a szélesebb értelemben vett társadalmi szokásokat, polgári jogokat, az egyház hatását, a patriarchális család szerepét.⁵

Az olasz nő felszabadulásának egyik legnagyobb akadályát az erős visszahatást gyakorló patriarchális szemléletmódban látja, amely a polgári társadalom törvényeinek a megváltoztatását követően is fennmarad.

A neofeminizmus Olaszországban az 1968—1969-es egyetemista mozgalmakban jelentkezett a nőmozgalomban beállt hosszabb szünetet követően. Ekkor az egyetemista lányok ezrei vettek részt először a tömeges megmozdulásokon és a forradalmi lehetőségek kreatív kutatásában. Azokkal az állításokkal szemben, hogy 1968 nem hagyott maga után semmit, kimutathatjuk a haladó mozgalmak sajátos elaprózódását. Századunk második felében jelentkeztek nyugaton a feministák, felprózódnak a centralizmus és a dogmatizmus ellen küzdő független baloldali csoportok; egyre jelentéktelenebb csoportok adnak hangot követeléseiknek, megváltozik az életstílus, lerombolják a tekintélytisztelést; az ökológusokat, a radikálisokat követően feltűnnek a szélsőségesek, a terroristák is, majd pedig az atomenergia-ellenes mozgalom, mind megannyi szokásostól eltérő mozgalom, amely magát a hagyományos politikai szervezeti formát és a pártrendszert is elveti; a homoszexuálisok felszabadításáért küzdő mozgalmak, az antiklerikális csoportok stb.

Nagyon sok fiatal lány azért kapcsolódott be az 1968-os eseményekbe, mert az emberek közötti kapcsolatok, tehát a nő és a férfi viszonyának alapvető megváltozását remélte. Hitték, hogy a hierarchia visszautasításával és a tekintélyelvűség elleni lázadással — az egyetemista mozgalom céljának elérésével — önmagától megszűnik a fárfiaknak a nők feletti felsőbbrendűsége és egyenrangúvá válnak a nemek. Ez nem valósulhatott meg, mert az egyetemista mozgalomban ugyanazzal a mellőzéssel és megkülönböztetéssel szembesültek mint családjukban, a pártban és az iskolában. Emellett a munkásmozgalmi elmélet a nőkérdés rendezését a proletariátusnak a kapitalista termelési viszonyok leküzdésére irányuló általános harcához kötötte. Az Olasz Szocialista Pártban és a szakszervezetekben ez a nőbizottságok felszámolásához és a kérdésnek a napi-rendről való ismételt levételéhez vezetett (egészen a neofeminizmus előretöréséig, amely mindent megbolygatott).

Az első neofeminista tiltakozásokra a nők megkülönböztetése miatt került sor az 1968-as egyetemista mozgalmakban. Még kiélezettebben jutott ez kifejezésre az 1977. évi egyetemista és diáksztrájkokban.

A diáklányok ugyanolyan lelkesedéssel vettek részt ezekben az eseményekben, mint a többi egyetemista, mégsem kaphattak kreatívabb munkát és jelentősebb szerepet. A szokásos dolgok következtek: főzték a kávé a többieknek, sokszorosító gépet kezeltek, amelyeken kiáltványokat és különböző szövegeket nyomtattak, de progresszivitásukról azal is tanúbizonytságot kellett tenniük, hogy barátaik közül bárkivel le-

feküdjenek. Ez a nyugat-európaiótól egy évtizeddel korábban jelentkező lendületes amerikai neofeminizmus ideje volt, melynek egyes eszméi Olaszországban — a már említett helyzet miatt — az értelmiségi nők körében visszhangra találtak. Az Egyesült Államokban ekkorra már a korszerű amerikai kapitalizmus bírálataival egyetemben kidolgozták a nőkérdés elméletét és gyakorlatát (lásd: Betty Friedan A nőiség misztikuma című tanulmányát). Ez eleinte a kis- és középpolgári, valamint értelmiségi réteghez tartozó nők egy részének a bírálata volt (találó kritikájuk jelentős mértékben érvényes volt az olasz körülményekre), amely nagy hatással volt az egyes egyetemista mozgalmak kezdetén az első olasz neofeministákra. Olaszországban azonban ez a mozgalom nem maradt meg csupán az egyetemista lányok körében, hanem kiterjedt a társadalom minden rétegére, hihetetlen méretű női tömegmozgalommá terebélyesedett, amely a társadalmi elitet és a munkásosztályt egyaránt magában foglalta.

A feminista csoportok már 1970-től igyekeztek a közvélemény figyelmét a nők társadalmi helyzetéből adódó gondokra terelni. Lendületes tevékenységükre és motivációjukra ugyanaz volt jellemző, mint általában a beteges indítékú új politikai mozgalmakra. Ezek a nők — s itt hozzá kell tennünk, hogy nemcsak nők, hanem férfiak is — érdeklődéssel követték a társadalmi változásokat, olvasták a marxista és feminista irodalmat. A napjainkban „történelmi feministáknak” nevezett neofeministák első nemzedéke mögött évtizedes tapasztalat és könyvtári — időközben létrejött — elméleti irodalom áll, de nevet szereztek maguknak a társadalmi harcokban, a szakszervezeti és párttevékenységben, a nőkkel kapcsolatos politikai irodalomban, az újságírásban és az alkotó tevékenység legkülönbözőbb formáiban. A pártok — különösen az Olasz Kommunista Párt — ma már együttműködnek velük, míg 10 évvel ezelőtt kitagadták őket.

A neofeminizmus 1972-től — de különösen 1976-tól — vált tömeges tiltakozó mozgalmá. Feltehetjük a kérdést, miért kerül sor a nőmozgalomra a munkásmozgalmon kívül (azt nem mondhatjuk, hogy ellenére), mikor a baloldali pártok és a szakszervezetek többé-kevésbé szintén foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel? Vajon még mindig az a nézet uralkodna, hogy a nők, a feministák a baloldali pártok tagjai vagy pártönkívüliek csupán *megmakacsolták magukat*, s tulajdonképpen a pártoknak van igazuk? Ma már tudjuk, hogy nem így van. Egy, a nőmozgalom viszonylagos függetlenségével kapcsolatos kérdést a következőképp lehetne megválaszolni:

a) A szervezett baloldali erők hajlamosak elfogadni egy kizárólagosan gazdasági és tekintélybeli szemléletet, amely megfelelnek Engelsnek *A család, a magántulajdon és az állam* című művében kifejtett gondolatáról, miszerint az élet és az emberi társadalom anyagi alapját a termelése és újratermelési viszonyok eredményezik. Ezt az utóbbi vonatkozást, amely a férfi és a nő sajátos viszonyát is jellemzi, egészen napjainkig elhanyagolták.

b) A pártideológia szintjén nem értették meg, hogy a kapitalizmus válsága nemcsak gazdasági jellegű, hanem az értékek, a magatartásformák, a szokások válsága is, pszichológiai válság. A nő viszont igyekszik megszabadulni a hagyományos családi élettől és a történelmileg rákényszerített szereptől, ezért az egész társadalommal el akarja ismertetni azokat az értékeket (erőszakellenesség, szolidaritás, új szexualitás, kreativitás, pluralizmus stb.), amelyeknek 1968-ban másként nem, hát történelmileg a hordozójává vált. Emellett a hivatalos jobboldali gyakorlat valamennyi társadalmi jelenséghez egyedüli illetékesként viszonyult és nem tűrte meg, hogy rajta kívül bárki is felvessen valamilyen kérdést.

c) A lebecsülés, a politikai baloldal tevékenysége, azoknak az ismereteknek a szerepe, amelyek a „természetes” és a szocializált jelenségek viszonyából erednek és a „természetest” magától értetődőnek tartják (megemlíthetjük például a következő sztereotípiákat: a nő már természeténél fogva gyengédebb, vagy: már természeténél fogva alkalmasabb házi munkák végzésére, míg a férfi ugyanilyen okoknál fogva nyíltabb vagy magába zárkózóbb stb.).

d) A sajtó és a tévé rendkívül nagy szerepet játszik a kulturális beidegződések és a feminizmus megjelenése óta a vele kapcsolatos információk terjesztésében (ezek többnyire kedvezőtlen előítéletektől áthatottak). Természetesen a feminizmus érvényesülésével egyidőben a tömeg-tájékoztatási eszközök kedvező szerepet is játszottak a feminizmus megismertetésében, ugyanis a kispolgári szemléletnek megfelelően nagy teret szenteltek neki és látványossá tették. Mindez oda vezetett, hogy azok a nők is bekapcsolódtak a mozgalomba, akik egyébként nem is hallottak volna róla.

e) A feminizmus, illetve a neofeminizmus Olaszországban az adott társadalmi körülmények között mindenképpen *ellenzéki mozgalom*. A nők, különösen a fiatal nők tömegeit nem sikerült egyetlen politikai pártba, még baloldaliba sem bevonni, mert rájöttek, hogy azok nem képviselik érdekeiket, hanem csak eszközként használják fel céljaik eléréséhez. Ügyük megvalósulását megnehezíti az is, hogy a pártok és tagságuk hallatlan agresszivitást tanúsítanak a nőkérdést illetően. Ha például valamilyen más csoportosulás vetné fel ugyanezeket a kérdéseket, egyáltalán nem így fogadnák őket. Miért? Azért, mert túlságosan beidegződött szokás, hogy a nőnek *hallgatnia kell*. A nőknek ugyanis állítólag nem kellene szociális problémákat okozniuk, mert az ilyesmi a patriarchális társadalmakra jellemző. Minden más agresszivitásnak és értelmetlenségnek tűnik, mert túllépi a szokásos kereteket és veszélyezteti mind a férfiak, mind a nők patriarchális önbizalmát.

f) A nőmozgalom jellegét tekintve ellenzi a tekintélyelvűséget, a hierarchiát és a legszerényebbeknek ad hangot. Az emancipáció és a felszabadulás beláthatatlan perspektíváját nyitja meg a nők előtt (hisz olyan kérdéseket taglal és vet felszínre, amelyek mindenkit érintenek, s amelyeket *minden* párt kerül). A nőmozgalom egy valódi értelemben vett forradalmi elkötelezettség alkotó lendületét hordozza magában, s ezáltal

új minőséget jelentett és jelent mindazoknak a nőknek az életében, akik számára egyetlen más politikai irányvétel sem nyújthatott volna ennyit. Mozgalmuk már önmagában véve is érték, személyiségformáló küzdelem. Olaszország női a mozgalmuk által sorsuk szubjektumává minősültek át és bekapcsolódtak a politikai és a közéletbe. A nőket leginkább a mozgalom baráti jellege, közös elkötelezettsége, a konkurrenciaharc kikiktatása és a spontán alkotó jelleg vonzotta. Mozgalmuk esetében a hozzá tartozás érzése és a ténykedési lehetőség nagyobb volt, mint a pártok esetében. Eleinte éppen ezért viszolyogtak és tanúsítottak ellenállást a feminizmussal szemben a hagyományos körök, s nemritkán maguk a baloldali pártok is. Az olasz társadalomban igen erős a baloldal, az ellenzék. Nemesgyiszert viszont az *uralkodó* struktúra részét képezte, mert oppozícióba vonulni csak valamivel szemben lehetséges. Ez a struktúra azonban veszélyeztetve érezte magát a feminizmustól. A hagyományos család ellen küzdő feministák például magától értetődőnek vették az etatizmus, a polgári állam elleni harcot is, amit nem is lepleztek. Ez viszont az ellenzékot is nyugtalanította, amely az állam nélkül nem létezett volna.

A feministák némileg másként tekintenek a nőkérdésre, mint a kommunisták, s ez például a nők alárendeltségére és periférikus szerepére való utalásban jut kifejezésre. De alban is különböznek egymástól, hogy küzdelmük során céljukat milyen fontossági sorrendbe helyezik (a feministák többnyire azon a véleményen vannak, hogy nem lehetnek elsődleges és másodlagos kérdések, javaslatok vagy megoldások a harc során). Emellett arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a feminizmus nem valami központosított és egyértelmű mozgalom, s így magában a mozgalomban is számos eltérő vélemény van érvényben. A legnagyobb különbség a szocialista, illetve baloldali feministák és a hangsúlyozottan polgári jellegű, szexközponitú irányzat között van, amely ellenségét a férfival azonosítja. Az utóbbi irányzat néhány éve lényegesen meggyengült, elveszítve politikai ütőképességét és semmi kilátás, hogy bármiféle eredményt érjen el: Nem is kötődik mindig a polgári réteghez, hanem szórványosan minden rétegnél fellelhető. A „különálló” feminista mozgalom egyetlen kedvező vonatkozása, amelyet majd ki kell értékelni, a kulturális ténykedés, a női kreativitás elméletének kialakítása. Magától értetődő, hogy kulturális vonalon nem revansista jellegű, hanem autonóm, eszmei gazdagsága pedig valódi értékek lecsapódása lesz, vagy már az is. Röviden még csak annyit, hogy a nők kulturális térhódítását illetően ez az irányzat nagyban hozzájárult önbizalmuk kialakulásához és bátorítóan hatott rájuk. Az utóbbi években rendkívül nagyszámú nő — különösen alkotással, írással foglalkozó nő — kapott ilyen ösztönzést.

A feministák eltérő nézeteket vallanak a munkáról, de a hatalomról és sok minden másról is, kezdve az elidegenülésként értelmezett munkától a gazdasági érvényesülés eszközeként tekintett munkán át egészen a háziasszonyok bérköveteléséig. Egyrészt úgy vélik (többek között a kommunista nők is), hogy a házi munka megfizetése — ha mindez le-

hetséges volna — a nő végérvényes gettóba zárását és a ház falai közül való kitörés minden motívumának a felszámolását jelentené. Másrészt viszont van egy olyan nézet is, miszerint azzal csak szolgálatot teszünk a patriarchális társadalmi rendnek, ha az otthon dolgozó nőket — miközben arról vitázunk, hogy megfizessük-e őket vagy sem — nem ismerjük el és nem fizetjük meg munkájukat. Végző soron a házi munkának is megvan a maga társadalmi szerepe. Elsősorban reprodukív jellegű, azaz a munkaerő megújulását szolgálja és minden különösebb erőfeszítés nélkül ki lehet mutatni értékét. A házi munkát végző nő nem önmagáért dolgozik, mint a borotválkozó férfi: munkája pótolhatatlan.

A feministák figyelemre méltó vitát folytattak politikai harcuk formájáról. Nagy részük szerint a nőmozgalomnak függetlennek kell lennie a fennálló társadalmi rendtől, aminek keretében még a baloldali pártok is hagyományos és parlamentáris küzdelmet folytatnak. A különböző pártok — még a baloldaliak is — a feministák nagy részét nem tartják méltónak magukhoz (ami nem jelenti, hogy nem fogadják el egyéb, szociális átalakulást sürgető elveiket). Azt állítják, hogy szerkezeti összetételüket és működésüket illetően már „hímneműekké” váltak, és hogy a nők nehezen jutnak bennük kifejezésre és tisztséghez (ez a női párttagok létszámáról ítélve minden bizonnyal helytálló). Ha így értelmezzük a dolgot, akkor ezek a nagyrészt férfiakból álló szervezetek sohasem foglalnak állást a nők mellett.

A mozgalom első éveiben Olaszországban különösen a konvencióktól eltérő és előretörő kis Radikális Párt vette védelmébe a nőket. Ezt viszonylag könnyen megtehetette, mert annak idején mellékes szerepet játszott és nem kellett taktizálnia, míg az Olasz Kommunista Pártnak konzervatív és az egyház befolyása alatt levő választói miatt háromszor is meg kellett gondolnia, hogy hangosan kiáll-e valamiféle reform mellett, amely a patriarchális rendszer ellen irányul. Ezek a kompromisszumok mindig a nőnek kedveztek, a Radikális Párt pedig — mivel távol állt a hatalomtól — vállalhatta a feminista jelszavakat és ezáltal megszerezte a női jogokért küzdő közvélemény szimpátiáját. A nők csak fokozatosan jutottak el addig a felismerésig, hogy a Radikális Párt a nőkérdést esz-közként használja fel propaganda céljaira, mivel egy időben nem akadt más párt, amely magára vállalta volna legradikálisabb követeléseiket. Napjainkra a nőmozgalom a Radikális Párttól is függetlenítette magát.

A feministák, függetlenül attól, hogy több baloldali párttal — az Olasz Kommunista Párttal, az Olasz Szocialista Párttal és a Radikális Párttal — is együttműködtek, mégis függetlenek maradtak, s ezért ma is hangsúlyozzák, hogy nem érdekli őket a hatalom, mert az állítólag mindig csak rosszat jelenthet, mert az eddigiék során mindig a férfiak kezében volt. Álláspontjuknak az az előnye, hogy lehetővé tette mozgalom számára az intézményesítés, a bürokratizálódás elkerülését, s így megmaradhatott spontán és nyitott jellegűnek, s nem állt céljában hatalmi központok létrehozása. A nők politikai mozgalma valóban eltér a szokásostól: Elutasítják a politikai harc hagyományos formáját (a parla-

mentarizmust), a közvéleményre gyakorolt hatásukkal, tiltakozásaikkal, sztrájkjaikkal, népgyűléseikkel viszont többet értek mint nagyon sok párt az utóbbi években. Tény viszont, hogy ezzel az „államot”, a „hatalmat” egyáltalán nem gyengítették, még ha a kedvező társadalmi körülmények következtében számos dolog meg is változott. Most az a kérdés, továbbra is kerülik-e a hatalmat és a jelentősebb politikai események közvetlen befolyásolásának a lehetőségét. Más szóval be szándékoznak-e valaha is épülni a társadalom szerkezetébe? A vélemények megoszlanak. A kezdeti határozott elutasítást követően manapság — a mozgalom stabilitásának megteremtését követően — egyre gyakrabban hangzanak el ezzel ellentétes vélemények, különösen a kommunista nők részéről. Valójában ez a feminizmus egyik legkérdésesebb stratégiai problémája, amit minden bizonnyal a körülményektől függően mindig másként válaszolnak meg.

Igen nagy feminista vita folyt a szexualitás kérdéséről is, különösen arról, ahogyan a nők látják a problémát, mert a szexualitással kapcsolatos uralkodó nézet a férfiktól származik. Ennek legfontosabb mozzanata a terhességmegszakításra és a kontracepcióra vonatkozik, ugyanis az olasz nők ezek engedélyezését követelték.

A legvitatottabb feminista kérdés az öntudat kérdése volt. Az elhangzott vélemények szerint az emancipációnak nem a különböző engedményekre kész társadalom ajándékának, hanem a megvalósult öntudat eredményének kell lennie. A nőket az öntudatnak kell rádöbbentenie saját szükségleteikre: A követeléseket az elnyomottaknak, a háttérbe szorított egyéneknek és társadalmi csoportoknak kell kezdeményezniük. A csoportosan is kinyilvánított öntudatnak kell elősegítenie, hogy személyes élettapasztalatából kiindulva minden nő felfogja, hogy sorsa nemcsak egyéni, hanem azonos más nőkével. Így kötődik egymáshoz a személyes és a társadalmi érdek, s ez sürgeti a társadalom megváltoztatására, felújítására irányuló politikai harcot, amely lehetővé teszi a nő személyiségének kiteljesülését. A gyakorlat azonban egyes „öntudatosságra” törekvő csoport esetében beigazolta, hogy ez a mozgalom nem mindig öltött politikai méreteket, hanem ismételten bezárkózik és egy új, „magánjellegű” gettót alakít ki a csoport létrehozásával. Ilyen esetben képtelenek megfelelő figyelmet fordítani az önállóság kereséséhez elengedhetetlen *különállás* dialektikus jellegére, s így törekvéseiben a csoport elszakad a társadalomtól és magába zárkózik.

A feministák szerint semmi értelme elejét venni a személyes iránti érdeklődésnek, hanem azzal egyidőben egy másik fronton, társadalmi téren is megfelelő célokat kell kitűzni. Eppen a saját belső világunkból való kimozdulásnak kellene lehetővé tennie, hogy egyértelműen áttekinthessük saját sorsunk társadalmi vonatkozásait. A nő helyzetét valójában nem csak a nemek közötti viszony határozza meg, hanem az alárendeltség is: Ez a szemléletmód leegyszerűsíti a nő és a társadalom kapcsolatát, a társadalom viszont mélyreható társadalmi és gazdasági változásokra, s egyben erkölcsi és intellektuális forradalomra ösztönöz. A

feministák, de különösen a kommunista feministák programjába a már hagyományos forradalmi tevékenység mellett be kell hogy kerüljön az érzelmek felszabadítására irányuló kutatás, beleértve a nemek közötti kapcsolatokat is stb.

A feminizmus kiélezte a helyzetet és a törvényes változások harcává vált. Az olasz nők helyzetét nemcsak az idejétmúlt törvények tették kedvezőtlené, de progresszív küzdelmükben megfelelő kiindulópontnak bizonyultak, ez a harc tömörítette őket, s ez készítette forradalmi stratégiájuk kialakítására.

Az egyik első „női” népszavazás az volt, amikor a nők tömegei a válással kapcsolatban foglaltak állást. A polgári életben is érvényes egyházi törvény szerint elválni nem lehetett. A nők és a haladó erők több hónapos élénk vitájának eredményeként a jobboldal ellenkezésétől függetlenül sikerült elérni, hogy a válás kérdése elsődleges szerepet kapjon egy katolikus elnyomatás alatt álló országban. A reakciós erők határozott ellenállást tanúsítottak, a kereszténydemokraták, a klérus és a jobboldali pártok szembehelyezkedtek az új idők követelményeivel. A kommunisták mindaddig nem kapcsolódtak be a vitába a „diverzisták”, azaz a válást támogatók oldalán, míg az erőviszonyok nem sejtették, hogy győzelmük mindenképpen biztosított. Ez még 1974-ben történt, azóta Olaszországban el lehet ugyan válni, de rendkívül bonyolult procedúrát kell végigjárni és legalább három év különélést tesz szükségessé. A kommunistáknak a „diverzistáktól” és a népszavazástól való tartózkodása nem volt összefüggésben a nőkérdésről vagy a válásról kialakított álláspontjukkal, hanem csupán taktikai jellegű volt. A közvélemény előtt még ma sem népszerű kedvezőtlen kijelentéseket tenni a hagyományos családról. Maga Enrico Berlinguer is azt hangsúlyozza, hogy a családi élet híve,⁶ másrészt viszont kommunistaként régtől fogva elismeri, hogy éppen a család a női elnyomás színhelye, s azt a családot, amely nem ilyen, még „nem találták fel”. A válási törvény meghozataláért vívott küzdelemben a radikálisok tűntek ki legjobban.

1975-ben végre a parlamentben is megszavazták a hosszú időn át előkészített családjogi törvényt, amely formálisan kiegyenlíti a férfit és a nőt. A törvényt a profasisztákon kívül minden párt megszavazta.

Ezután következett az abortuszra való jog kivívása, amelyet a korábbi törvénytől eltérően kizárólag a mozgalomban aktivizált nők vívtak ki. A radikálisok ezúttal is támogatták a nőket. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy kis létszámukra való tekintettel ezt sokkal jobban megengedhették maguknak, mint a kommunisták, ugyanakkor a szokástól eltérő szenzációhajhász módon toborozták a tömeget, hogy úgy tűnjön, mintha sokan volnának. A többi baloldali párt később csatlakozott ehhez a megmozduláshoz. A terhességmegszakítás kivívása rendkívül nehezen ment. A kereszténydemokratákat nem lehetett meggyőzni, de végül többszöri kísérlet után sikerült rávenni őket, hogy a parlamentben ne obstruáljanak, hanem tartózkodjanak. Különösen a jobboldali kereszténydemokraták és a vallásos fanatikus szervezetek aktivizálták

magukat a terhességmegszakítás ellen, s akárcsak a válási törvény meghoztala idején, ezúttal is a nők túlzott szabadságát hangsúlyozták és a magzatelhajtást gyilkosságra való jognak nevezték. A mozgalomba bevont nők a magzatelhajtásban nem a születésszabályozás eszközeit látták, hanem szükséges rossznak tartották. Követelték, hogy a nőnek joga legyen szabadon rendelkeznie önmagával, döntenie a szüléséről, s hogy a szülés öntudatos és felelősségteljes legyen, hogy csak a szülők által kívánt gyermeket kelljen megszülni. A nem kívánt terhesség miatt a nők tájékozatlanságát tették felelőssé, és követelték a születésszabályozás népszerűsítését, a nemek közötti viszony humanizálását. Fáradságuk némi eredménnyel is járt, mert 1977-ben sikerült megszavazni valamiféle terhességmegszakítási törvényt a kommunisták támogatásával, de ez számos korlátozást is tartalmaz a nők követelésére nézve. Elkezdődött a fogamzásgátlás népszerűsítése, amit egyes cégek spekulációs célokra használtak fel, s ettől kezdve a férfiak és a nők sterilizálása sem számított büntetendőnek. A terhességmegszakítási törvény olyan értelemben félmegoldás, hogy a feministák egy része elégedetlen vele és visszautasítja, más részük pedig csak azon az alapon teszi magáévá, hogy „Ha nincs más, akkor ez is jó!” A törvény szerint a magzatelhajtás nem ingyenes és az orvosnak hivatástudatára hivatkozva joga van a műveletet nem elvégezni. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az elmaradott vidékeken senki sem foglalkozik magzatelhajtással, s az elvétve fellelhető kórházakhoz érkező rengeteg kérvényt nem érkeznek megválaszolni. Gyakorlatilag az ország déli részén élő nőknek továbbra sincs lehetőségük a terhességmegszakításra. A kiskorúaknak ehhez szülői beleegyezésre van szükségük, ami azért különösen kedvezőtlen, mert terhességüket be sem merik vallani (végső soron a szüleiktől nem is kapnak semmiféle tanácsot a terhesség megelőzésével kapcsolatban). Ha tekintetbe vesszük, hogy szexuális kapcsolat létesítéséhez már eléggé felnőttek, akkor furcsa, miért nem kezelik őket felnőttként, ha arról van szó, akarnak-e gyereket stb. A nők szerint még sok a rés ebben a törvényben. A magzatelhajtásért folytatott harc egyértelmű volt és gyakorlatilag megerősítette a nőmozgalmat.

Íme egy példa, hogy megjavult a párt és a feministák kapcsolata. A legutóbbi, 1979. júniusi választásokon az OKP által a független baloldal jelöltjei közül Carla Ravaiolit, a „történelmi feministát” (az idézett interjú készítőjét) választották meg. Carla Ravaioli mindig is együttműködött az Olasz Nőszövetséggel és az OKP-vel, habár a párt politikájával szemben — különösen a nőkérdést illetően — rendkívül kritikus álláspontot képviselt. A párt ezt nem kifogásolta, bizalmat szavazott neki és nem követelte tőle, hogy alávesse magát a pártdiszciplínának. Carla Ravaioli egyike azoknak, akik írói és újságírói tevékenységükkel a feministák és az OKP kibékítésén munkálkodtak. Ezt mutatja a Berlinguerrel készített interjúja is, valamint a pártban végbement fejlődés, a nyitás a feminizmus felé. Határozottan állítja, hogy a meg nem értés oka az, hogy az OKP nem ismeri kellően a feminizmus céljait és elméletét.

Carla Ravaioli néhány napra rá megkezdte harcát a szenátusban, javasolva az olasz alkotmány 37. szakaszának megváltoztatását, amely arra vonatkozik, hogy milyen munkafeltételeket kell biztosítani a nőnek, hogy „alapvető családi funkcióját” is betölthesse. Az ilyen megfogalmazás — mondja ő — diszkriminálja a nőket és nincs kapcsolatban a férfiakkal: családi ügy, sőt a nők alkotmányos kötelessége. Ez különösen súlyos következményekkel jár a nőkre nézve olyan időszakokban, amikor nő a munkanélküliség és nagyarányú az elbocsátás: a nők veszítik el legelőször munkahelyüket, s méghozzá azzal a megokolással, hogy ez az ő érdekükben történik. Mikor elbocsátják a nőket, megígérik nekik, hogy alkalmazják férjüket, az alkotmány 37. szakaszának megfelelően.

A nők harca, a feministák és a kommunisták közeledése nem ér itt véget. Mindkét kulcskérdés esetén (válás és abortusz) és egy egész sor kisebb horderejű törvénymódosítás során a kommunisták mind nyíltabbak voltak a nők követeléseivel szemben, s ugyanúgy a néptömegek is, mert egyre érzékenyebbé váltak a problémák iránt. Most, a harmadik nagy törvényjavaslat küszöbén (a referendum már készen van) a kommunisták már a kezdet kezdetén bekapcsolódtak a már évek óta emlegetett kérdés megoldásába: a nőkkel szembeni erőszak elleni harcba. A Rinascita című pártlap oldalain nyílt vita folyik a nők ellen elkövetett szexuális erőszakról (a pszichikairól, de mindenekelőtt a fizikairól). Így ír Tina Lagostena Bassi ügyvéd, feminista, aki az erőszak áldozatait védi:⁷ »A nőknek, hogy az erőszak ellen védve legyenek, nincs szükségük „őket védő törvényekre”, csupán hatásos törvényekre és intézményekre, melyek készek őket elfogadni; a nők azt követelik, hogy ismerjék el emberi méltóságukat, melyet a jelenlegi törvények kétségbe vonnak. Az érvényes normák, mint a büntető törvénykönyv érvényben levő 525. szakasza — amely szerint a büntetés csökkenthető, ha „a bűnös az ítélet előtt... hazaviszi (a nőt) oda, ahonnan elhozta, vagy a családjához, vagy biztos helyre,” — azt a patriarchális mentalitást igazolja, amelyet a nők szeretnének megszüntetni. A nők ugyanis nem használati tárgyak, akik viszonylag jó állapotban visszazállíthatók a családjukba, hanem teljes jogú politikai szubjektumok, akik az őket érintő törvényeket nemcsak kidolgozzák és javasolják, de figyelemmel is kísérik következetes alkalmazásukat.«

A nők elleni erőszakról a vita a 70-es évek elején kezdődött, s 1975-ben lángolt fel, az erőszak újságcikkben megjelentetett első nyilvános elítéléséről, egy 16 éves megerőszakolt lány és az egész feminista kollektíva (ilyen kollektíva minden városnegyedben létezik) követelésére; 1978-ban, húsvét táján Rómában, a Nők Házában (Casa della donna) erőszakellenes feminista gyűlést tartottak. 1979 őszén ugyanez ház feministái, a Nők Felszabadítási Mozgalmának tagjai — első ízben közösen — az Olasz Nőszövetséggel törvénytervezetet készítettek a szexuális erőszak ellen. Ugyanabban az időben az OKP és az Olasz Szocialista Párt is elkészítette törvénytervezetét. Így három különböző, de azonos célú törvényjavaslat foglalkozott a női méltósággal, az erőszak és a megaláz-

tatás minden formájának elítélésével. Jelenleg a tömegtájékoztatási eszközökön keresztül, a párton belül, a nőmozgalomban, a gyárakban az erőszakról folyik a vita és arról, hogyan lehetne elejét venni.

Minden bizonnyal néhány új harcra is sor fog kerülni. Bátorítást az ad, hogy Olaszországban a baloldali orientációjú nők együtt vívják küzdelmüket, függetlenül attól, tartoznak-e valamely párthoz. Mert — szélesebb értelemben véve — mindannyian a nőmozgalomhoz tartoznak. Így manapság a kommunista nők is büszkeséggel vallják, hogy ők feministák.

Megjegyzés

Ezen szöveg megírása (1979) óta az olasz kommunisták, illetve az egész baloldal és a nőmozgalom közötti kapcsolat mindinkább a kölcsönös egymásra hatás szellemében alakult. Arra, sajnos, nincs időm, hogy tüzetes elemzés alá vegyem a témával szorosan összefüggő közelmúlti és legújabb adatokat és eseményeket. Állításaim alátámasztására azonban álljon itt Enrico Berlinguernek egy nemrégii interjújából kiragadott mondat: „Pártunk elméleti, gyakorlati és stratégiai platformjában feltétlenül helyet kell kapnia a feminista mozgalom valamennyi követelésének.” (Politika, 1982. IV. 14.)

Jegyzetek

- ¹ I comunisti e la questione femminile, Riuniti Kiadó, Róma 1976, 120. és 115. old.
- ² La questione femminile — Intervista con il PCI, Bompiani, Torino, 1976. szénbhorvát fordításban megjelent: Žena, 1979, 85. old.
- ³ Žena, 1979. 1. sz., 74. old.
- ⁴ Camilla Ravera: Breve storia del movimento femminile in Italia, Riuniti Kiadó, Róma, 1978.
- ⁵ Palmiro Togliatti: L' emancipazione femminile, Riuniti Kiadó, Róma, 1965.
- ⁶ Lásd: Említett interjú, Žena, 83. old.
- ⁷ Rinascita, 1979. XI. 30., 10. old.